

ANETA KAMIŃSKA-NAWROT

Pomeranian University in Słupsk, Poland

ORCID iD: 0000-0003-0270-2447

**ŚRODKI PRZYMUSU BEZPOŚREDNIEGO
STOSOWANE WOBEC NIELETNICH
UMIESZCZONYCH W PLACÓWKACH
RESOCJALIZACYJNYCH**

**DIRECT COERCIVE MEASURES
APPLIED TO JUVENILES PLACED IN
RESOCIALIZATION INSTITUTIONS**

ABSTRACT

The issue of a minor's responsibility for criminal acts committed and behaviors that are manifestations of demoralization is regulated by the Law of June 9, 2022 on the Support and Rehabilitation of Minors i.e., Journal of Laws 2024, item 978. It tightened the rules of juvenile responsibility, among other things, by allowing the use of a wide range of direct coercive measures, such as physical force, isolation chamber, straitjacket, incapacitating belts, safety helmet, and the preventive use of handcuffs when escorting a juvenile without the requirement to record the action and inform the family court, which violates the constitutional rights of the individual. It is complemented by the provisions of the Law of May 24, 2013 on direct coercive measures and firearms i.e., Journal of Laws of 2024, item 383 which comprehensively regulate this issue.

The purpose of the publication is to analyze direct coercive measures, paying particular attention to the new solution of the preventive use of handcuffs against a conveyed minor. This article reviews legal acts, literature and jurisprudence, with the aim of developing conclusions on the directions of changes in the use of direct coercive measures against minors showing signs of demoralization and who are perpetrators of criminal acts.

STRESZCZENIE

Kwestie odpowiedzialności nieletniego za popełnione czyny karalne oraz zachowania stanowiące przejawy demoralizacji reguluje ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (t.j. Dz.U.2024.978). Zaostrzyła ona zasady odpowiedzialności nieletnich, m.in. poprzez możliwość stosowania szerokiej gamy środków przymusu bezpośredniego, takich jak siła fizyczna, izba izolacyjna, kaftan bezpieczeństwa, pasy obozwardniające, kask zabezpieczający oraz prewencyjne użycie kajdanek przy konwojowaniu nieletniego bez wymogu protokolowania czynności i informowania sądu rodzinnego, co godzi w konstytucyjne prawa jednostki. Jej dopełnieniem są przepisy ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j. Dz.U.2024.383), które problematykę tę regulują kompleksowo.

Celem publikacji jest analiza tych środków, ze zwróceniem szczególnej uwagi na nowe rozwiązanie, jakim jest prewencyjne użycie kajdanek wobec konwojowanego nieletniego. W niniejszym artykule dokonano przeglądu aktów prawnych, piśmiennictwa oraz orzecznictwa, w celu wypracowania wniosków dotyczących kierunków zmian w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego wobec nieletnich wykazujących przejawy demoralizacji oraz będących sprawcami czynów karalnych.

KEYWORDS: *juvenile, punishable act, direct coercive measures, preventive use of handcuffs, convoy*

SŁOWA KLUCZOWE: *nieletni, czyn karalny, środki przymusu bezpośredniego, prewencyjne użycie kajdanek, konwój*

WPROWADZENIE

Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (t.j. Dz.U.2024.978) (dalej u.w.r.n.) zastąpiła obowiązującą ponad 40 lat ustawę z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.1982.35.228 ze zm.). Przepisy dotyczące stosowania środków przymusu bezpośredniego (dalej śpb) wobec nieletnich umieszczonych w młodzieżowym lub okręgowym ośrodku wychowawczym, schronisku dla nieletnich i zakładzie poprawczym zostały zawarte w art. 122 i 123 tej ustawy. Ich uzupełnienie stanowi ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j. Dz.U.2024.383) (dalej u.ś.p.b.). Oprócz znanych poprzednio obowiązującej ustawie rozwiązań, wprowadzone zostały nowe, które po dogłębnej analizie prowadzą do wniosku, iż ustawodawca w zakresie śpb zaostrzył zasady odpowiedzialności nieletnich, poszerzając ich katalog o prewencyjne użycie kajdanek wobec konwojowanego nieletniego umieszczonego w ww. placówkach resocjalizacyjnych (zob. Czarnecka-Działuk, 2022, s. 3). Wprowadził także instrument w postaci umieszczenia nieletniego w izbie adaptacyjnej, jednak z uwagi na fakt, iż nie zaliczył go do śpb, chociaż łądząco go przypomina, nie będzie przedmiotem analizy, podobnie jak tematyka stosowania śpb przez policję i Straż Graniczną (w zakresie ich właściwości) wobec nieletnich w policyjnych izbach dziecka – w tym drugim przypadku z powodu obszerności tematyki, która mogłaby stanowić odrębny temat do analizy.

WYJAŚNIENIE POJĘĆ

Przed przystąpieniem do rozważań, dla przejrzystości wyводу należy wyjaśnić podstawowe pojęcia, takie jak nieletni, czyn karalny oraz środki przymusu bezpośredniego, a także wskazać zasady ich stosowania. Podobnie jak podczas obowiązywania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r. ustawodawca wskazał trzy obszary, w których określił wymagania definiujące nieletniego (zob. Bojarski, Kruk, Skrętowicz, 2016, s. 38–46). Pierwszy odnosi się do postępowania w sprawach demoralizacji – w tych przypadkach nieletnim jest osoba, która ukończyła 10 lat i nie uzyskała pełnoletniości. Warto już w tym miejscu

przypomnieć, iż ustawa z 1982 r. nie wskazywała dolnej granicy wieku. W uzasadnieniu do rządowego projektu ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich podkreślono, że *Prowadzenie postępowania w sprawie o demoralizację pojmowaną w literaturze, m.in. jako odrzucenie lub nieprzestrzeganie podstawowych norm moralnych w stosunku do jednostki, która nie jest jeszcze w stanie w pełni pojąć tych norm, wydaje się niecelowe* (uzasadnienie: druk sejmowy nr 2183, s. 4). Stanowisko to spotkało się z akceptacją m.in. Naczelnej Rady Adwokackiej i Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, natomiast wzbudziło wątpliwości i krytykę praktyków, tj. sędziów i kuratorów oraz pedagogów. Wyrazili oni obawę, iż w wyniku tej regulacji nie będą podejmowane żadne skuteczne środki oddziaływania na nieletniego, który nie ukończył 10. roku życia, co może pogłębić jego niedostosowanie społeczne i zarekomendowali wyeliminowanie dolnej granicy 10 lat z nowej ustawy (zob.: Kładoczny, 2022, s. 6–7; Dobijański, s. 8; Mościcka, Wojnicz, 2023, s. 37; Stawnicka, Klonowska, 2017, s. 341). Drugi obszar obejmuje postępowania w sprawach o czyny karalne. W tych przypadkach wzorem poprzedniej regulacji nieletnim jest osoba między 13. a 17. rokiem życia. Chociaż w ostatnim obszarze dokonane zostały niewielkie korekty, nie zmieniło to jednak istoty definicji. Chodzi mianowicie o osoby, wobec których wykonywane są orzeczone wcześniej środki wychowawcze, środek leczniczy lub poprawczy, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby 21 lat, chyba że niniejsza ustawa stanowi inaczej (por. Cieślak, 1973, s. 25).

Szerokie zmiany objęły natomiast pojęcie czynu karnego. W obecnym stanie prawnym jest to każde przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, ale także każde wykroczenie lub wykroczenie skarbowe. Ustawa z 1982 r. za czyny karalne uznawała wszystkie przestępstwa i przestępstwa skarbowe, ale tylko niektóre wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu, bezpieczeństwu osób i mienia, bezpieczeństwu i porządkowi w komunikacji, mieniu, interesom konsumentów oraz urządzeniom użytku publicznego. W uzasadnieniu do rządowego projektu ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich wskazano na brak przekonujących argumentów przemawiających za pominięciem wielu zachowań wyczerpujących znamiona wykroczeń, które są nagminnie popełniane przez nieletnich, a z niezrozumiałych względów nie zostały ujęte jako czyny karalne (uzasadnienie: druk sejmowy nr 2183, s. 6–8). Odmienne stanowisko w tym zakresie zaprezentował Rzecznik Praw Obywatelskich. W jego ocenie uznanie wszystkich

wykroczeń i wykroczeń skarbowych za czyny karalne (także tych ujętych w ustawach szczególnych) jest zbyt szeroki i godzi w zasadę *ultima ratio* stosowania środków penalnych wynikającą z zasady państwa prawnego z art. 2 Konstytucji RP oraz zasadę proporcjonalności z art. 31 ust. 1 konstytucji. Ponadto może doprowadzić do przeciążenia sądów rodzinnych oraz do przewlekłości postępowań, a w rezultacie do stanu niezgodności z art. 45 ust. 1 konstytucji (Wystąpienie RPO, 2021, s. 2–3; zob. Mościcka, Wojnicz, 2023, s. 39; Bojarski, 2009, s. 273).

Dla dopełnienia omawianej problematyki należy również wskazać na dyspozycję art. 10 § 1 k.k. Wynika z niej, że na zasadach kodeksu karnego odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat. Natomiast art. 10 § 2 k.k. stanowi, że nieletni może odpowiadać na zasadach określonych w kodeksie karnym, jeśli po ukończeniu 15 lat dopuszcza się jednego z czynów zabronionych, wymienionych w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 1, 3, 4 lub 5, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280 k.k., jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne. W orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwalony jest pogląd, że osądzenie i ukaranie nieletniego jak osoby dorosłej za czyn niemieszczący się w katalogu przestępstw wskazanych w art. 10 § 2 k.k., w rażący sposób narusza art. 10 § 1 k.k. oraz ówczesne przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 1 § 1 pkt 2), a obecnie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (art. 1 ust. 1 pkt 2). Za taki czyn powinien on odpowiadać według przepisów ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (zob.: Wyrok SN z dnia 25 marca 2009 r., V KK 23/09, Legalis dostęp: 15.09.2024; Wyrok SN z dnia 9 marca 2009 r., II KK 32/09, Legalis dostęp: 15.09.2024; Wyrok SN z dnia 7 kwietnia 2006 r., III KK 33/06, Legalis dostęp: 15.09.2024).

Pozostało wyjaśnić jeszcze pojęcie *środki przymusu bezpośredniego*. Słownik języka polskiego PWN za przymus traktuje *środki prawne zmuszające do zastosowania się do przepisu prawa lub wyroku sądowego* (<http://sjp.pwn.pl/sjp/przymus;2512307.html> dostęp: 15.08.2024). Natomiast pojęcie bezpośredniości przymusu należy traktować jako pewną ingerencję w sferę nietykalności osoby, w stosunku do której owe środki wymuszające zostały zastosowane (Sikora, 2017, s. 116). To, czym właściwie jest przymus bezpośredni, wynika z przepisów u.ś.p.b. To główny akt prawny, który szczegółowo określa rodzaje śpb, podmioty

uprawnione do ich stosowania, przypadki oraz zasady ich użycia i wykorzystania oraz postępowanie w związku z ich zastosowaniem (przed i po) i oczywiście sposób dokumentowania ich zastosowania. Na jego podstawie środki te można zdefiniować jako czynności, przedmioty i metody, mające na zadanie osiągnięcie określonego, zgodnego z prawem celu niezależnie od woli osoby, wobec której są stosowane. Na marginesie warto wspomnieć, że przed wejściem w życie niniejszej ustawy przesłanki użycia śpb określały ustawy regulujące funkcjonowanie poszczególnych służb, natomiast w aktach wykonawczych zawarty był katalog śpb, a także kwestie związane z warunkami i sposobem ich użycia, trybem postępowania przed i po ich użyciu oraz kwestie dokumentowania ich użycia lub wykorzystania. Przepisy te zostały zakwestionowane przez TK, który uznał je za sprzeczne z Konstytucją RP (Wyrok TK z dnia 10 marca 2010 r., U 5/07).

W art. 2 u.ś.p.b. wyszczególnione zostały podmioty uprawnione do stosowania śpb. Ich katalog jest zaskakująco obszerny i obejmuje 23 podmioty. Powinno to wzbudzać zaniepokojenie przede wszystkim z tego powodu, że poza służbami ujęci zostali w nim m.in. pracownicy zakładów poprawczych, schronisk dla nieletnich, okręgowych ośrodków wychowawczych lub młodzieżowych ośrodków wychowawczych (art. 2 ust. 2 pkt 2). Ze względu na wysoki stopień inwazyjności śpb i skutki ich zastosowania czynności te powinny być wykonywane przez odpowiednio przeszkolone osoby zarówno w zakresie ich obsługi, jak i prawidłowego, zgodnego z zasadami ich użycia.

ZASADY STOSOWANIA ŚRODKÓW PRZYMUSU BEZPOŚREDNIEGO

Prawidłowe zastosowanie śpb obwarowane zostało przez ustawodawcę zasadami, których przestrzeganie jest konieczne dla prawidłowego ich użycia. W związku z tym, że u.ś.p.b. kompleksowo reguluje tę materię, zasady te adresowane są do wszystkich podmiotów uprawnionych do ich stosowania, a więc także pracowników młodzieżowych i okręgowych ośrodków wychowawczych, schronisk dla nieletnich oraz zakładów poprawczych i oczywiście policjantów czy strażników granicznych.

Dokonując analizy zasad, warto sięgnąć do materiałów dydaktycznych opracowanych przez wykładowców szkół policyjnych z tego zakresu (Dyduch, Świerczewski, Biedrzycki, 2014, s. 26–27; Arseniuk, Głogowski, 2018, s. 13–14), którzy ujęli je w następujący sposób: zasada kompetencji (art. 5 u.ś.p.b.) – zastosowanie śpb może się odbyć tylko w zakresie realizacji zadań ustawowych uprawnionego podmiotu; zasada ostrzeżenia (art. 34 u.ś.p.b.) – nakazuje uprzedzić osobę o zamiarze użycia tych środków, jeżeli jej wezwanie do zachowania się zgodnego z prawem okazało się bezskuteczne; zasada celowości (art. 34, art. 8 u.ś.p.b.) – śpb mogą być użyte tylko do celów określonych w ustawie, a gdy zostały one osiągnięte, nakazuje odstąpić od dalszego ich użycia. W przypadku gdy uzasadniają to okoliczności zdarzenia, można użyć jednocześnie więcej niż jednego śpb; zasada niezbędności (art. 6 u.ś.p.b.) – oznacza, że śpb stosuje się w sposób niezbędny do osiągnięcia celów, proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie jak najmniejszej dolegliwości; zasada minimalizacji skutków (art. 7 ust. 1 u.ś.p.b.) śpb stosuje się w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę; zasada szczególnej ostrożności (art. 7 ust. 2 i 3 u.ś.p.b.) – śpb stosuje się z zachowaniem szczególnej ostrożności, uwzględniając ich właściwości, które mogą stanowić zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby; zasada przestrzegania praw człowieka – stosowanie śpb powinno odbywać się z poszanowaniem praw i wolności człowieka oraz zasadami etyki zawodowej (zarządzenie nr 805 KGP z dnia 31 grudnia 2003 r. w sprawie *Zasad etyki zawodowej policjanta* Dz.Urz. KGP.2004.1.3.). Jak podkreślono wyżej, do ich przestrzegania zobowiązane są wszystkie podmioty, nie tylko funkcjonariusze policji.

Ponadto w art. 9 u.ś.p.b. ustawodawca wprowadził ograniczenia podmiotowe, zgodnie z którymi wyłączeniu podlegają kobiety w zaawansowanej ciąży, osoby, których wygląd wskazuje na wiek poniżej 13 lat, a także osoby o widocznej niepełnosprawności. Wyjątek stanowi sytuacja, gdy zachodzi konieczność odparcia bezpośredniego zamachu na życie lub zdrowie, a użycie wyłącznie siły fizycznej nie jest wystarczające lub niemożliwe.

ŚRODKI PRZYMUSU BEZPOŚREDNIEGO STOSOWANE WOBEC NIELETNIEGO – ICH RODZAJE I PRZESŁANKI UŻYCIA

U.w.r.n w art. 3 wskazuje, że w sprawie nieletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny. Zdaniem prof. zw. dr. hab. Marka Konopczyńskiego *Trudno w opiniowanej ustawie doszukać się uzasadnienia zapisów o możliwości wypełnienia zasady troski i pomocy w realizacji misji uspołeczniania, readaptacji społecznej, reintegracji i rekulturacji młodych ludzi. Ustawa, wbrew zapisom w tytule i preambule, jest w swojej istocie nastawiona na bardziej zaawansowaną niż dotychczas izolację społeczną nieletnich, większy poziom karalności kosztem ich relacji wychowawczo-re-socjalizacyjnych i rodzinnych, a przede wszystkim rozwoju poprawnych więzi ze społeczeństwem* (Konopczyński, 2022, s. 4). Niestety, dokonując analizy treści niniejszej ustawy, wypada zgodzić się z tą opinią, także w odniesieniu do omawianej problematyki.

Użycie określonych śpb w stosunku do nieletniego ustawodawca uzależnił od miejsca, w którym został on umieszczony oraz rodzaju zachowania nieletniego, które wymaga reakcji ze strony pracowników ośrodka wychowawczego, schroniska dla nieletnich czy zakładu poprawczego. Środkiem, który może być stosowany w każdym wskazanym w ustawie miejscu, tj. w młodzieżowym i okręgowym ośrodku wychowawczym, zakładzie poprawczym bądź schronisku dla nieletnich, a także w policyjnej izbie dziecka jest siła fizyczna. Wyjątek stanowi zastosowanie śpb wobec nieletniego umieszczonego w zakładzie leczniczym, które regulują przepisy ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. 1994.111.535 ze zm.), chociaż w niej również ustawodawca przewidział przymus fizyczny (zob. Bieńkowska, 2019, s. 131–140; Łozińska-Piekarska, 2023, s. 219–237). Siłę fizyczną stosuje się wówczas, gdy środki oddziaływania psychologiczno-pedagogicznego okazały się bezskuteczne i zaistnieje chociażby jedna ze wskazanych sytuacji, a mianowicie: konieczność wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania

zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem, odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby, przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby, ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego, przeciwdziałania niszczeniu mienia, ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą, pokonania czynnego i biernego oporu oraz przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji (zob. Grześkowiak, 2024, Legalis dostęp: 25.08.2024).

Jeżeli jednak środek w postaci siły fizycznej okaże się niewystarczający, wobec nieletniego, który podjął czynności zmierzające bezpośrednio do zamachu na życie lub zdrowie innej osoby może zostać użyty kaftan bezpieczeństwa lub pas obezwładniający, a w przypadku autoagresji także kask zabezpieczający. Należy jednak mieć na uwadze, że środki te nie mogą być stosowane w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. W opinii Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (dalej CPT) kaftany bezpieczeństwa nigdy nie powinny być używane w miejscach detencji, z uwagi na ich poniżający i stygmatyzujący wpływ na podopiecznych i personel, dlatego środek ten powinien być usunięty z katalogu śpb (Raport CPT z wizyty w Polsce, CPT/Inf (2018) 39, § 105). Zdaniem CPT krępowanie agresywnych i/lub nerwowych nieletnich na łóżku w izbie izolacyjnej w celu ich uspokojenia stanowi nieproporcjonalne użycie siły i pozostaje w sprzeczności z filozofią wychowania i integracji społecznej nieletnich. Zalecił on zaprzestanie tych praktyk i wypracowanie metod radzenia sobie ze zdarzeniami przemocowymi poprzez techniki rozładowywania zdarzeń i kontrolę manualną. CPT zasugerował umieszczanie takich nieletnich pod ścisłym nadzorem, w stosownym pomieszczeniu (np. w pokoju izolacyjnym), z uwzględnieniem obecności personelu medycznego. W przypadku zaniepokojenia spowodowanego stanem zdrowia nieletniego personel powinien poprosić o pomoc medyczną i wykonywać polecenia personelu medycznego (Raport CPT z wizyty w Polsce, CPT/Inf (2018) 39, § 105). CPT krytycznie odniósł się także do stosowania kasków i pasów wobec zatrzymanych umieszczanych w aresztach policyjnych, wskazując, że stosowanie ich w bezpiecznym miejscu, jakim jest areszt policyjny, nie jest odpowiednie,

i zalecił podjęcie stosownych kroków w tym zakresie (Raport CPT z wizyty w Wielkiej Brytanii, CPT/Inf (2017) 9, § 15).

U.w.r.n. przewiduje także środek w postaci izby izolacyjnej. Może on zostać zastosowany wobec nieletniego, który dopuścił się bezpośredniego i bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie innej osoby oraz w przypadkach autoagresji i tylko w zakładach poprawczych lub schroniskach dla nieletnich. Izba izolacyjna jest pomieszczeniem dźwiękochłonnym i monitorowanym, w której umieszcza się nieletniego pojedynczo. Warunki, jakim powinna ona odpowiadać, określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej Dz.U.2013.638. Nieletni może w niej przebywać nie dłużej niż 48 godzin, chyba że nie ukończył 14 lat, wówczas okres ten skrócony jest do 12 godzin. Dokumentację dotyczącą umieszczenia nieletniego oraz jego pobytu w izbie stanowią notatka oraz nośnik zawierający zapis z urzędzeń rejestrujących, który dołączany jest do jego akt osobowych. Według zalecenia CM/Rec (2008) 11 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie zasad europejskich dotyczących kar i środków alternatywnych stosowanych wobec sprawców nieletnich *Decyzja o zastosowaniu tymczasowego narzędzia przymusu polegającego na skierowaniu nieletniego do pomieszczenia izolacyjnego może zostać podjęta wyłącznie w sytuacjach wyjątkowych, a pobyt w takim odosobnieniu może trwać jedynie kilka godzin i pod żadnym pozorem nie może przekraczać 24 godzin* (91.4.)

Zastosowanie śpb wobec nieletniego nakłada na dyrektora ośrodka, zakładu albo schroniska obowiązek niezwłocznego powiadomienia o tym fakcie sędziego rodzinnego sprawującego nadzór nad tą placówką, sądu rodzinnego wykonującego środek wychowawczy albo środek poprawczy lub organu, do którego dyspozycji pozostaje nieletni umieszczony w schronisku dla nieletnich, z wyjątkiem prewencyjnego użycia wobec nieletniego kajdanek podczas konwoju – w tym przypadku przepis ten nie ma zastosowania (art. 40 ust. 1 u.ś.p.b.). Uprawnienie to określone zostało w art. 122 ust. 4 u.w.r.n. i nie było ujęte w poprzednim stanie prawnym. Ustawodawca uprawnił pracowników ww. placówek do założenia nieletniemu na ręce kajdanek podczas jego konwojowania poza teren placówki, m.in. w celu udzielenia świadczenia zdrowotnego, odwiedzenia poważnie chorego członka rodziny, uczestnictwa w pogrzebie członka rodziny oraz realizowania spraw urzędowych. Pojęcie konwoju zostało zdefiniowane

w przepisach ogólnych u.ś.p.b. w art. 4 pkt 3 i oznacza przemieszczanie osób lub mienia, w tym m.in. osób pobranych z zakładu poprawczego, schroniska dla nieletnich, okręgowego ośrodka wychowawczego, młodzieżowego ośrodka wychowawczego lub policyjnej izby dziecka, oraz zespół czynności realizowanych w związku z tym przemieszczaniem przez uprawnionego do używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej (Saukens, 2022, s. 39–43). Przesłanką do ich zastosowania jest istnienie uzasadnionego prawdopodobieństwa podjęcia próby ucieczki lub wystąpienia objawów agresji lub autoagresji (art. 122 ust. 4 u.w.r.n.). Zatem środek ten nie jest stosowany w reakcji na konkretne zachowanie nieletniego, lecz prewencyjnie, pomimo wysokiego stopnia inwazyjności (zob. Kowalski, Legalis dostęp: 25.08.2024).

Nie ulega wątpliwości, że – jak podkreślił Trybunał Konstytucyjny – stosowanie kajdanek jest ograniczeniem wolności osobistej człowieka, wynikającej art. 41 ust. 1 Konstytucji RP zmierzającym do wymuszenia podporządkowania się danej osoby poleceniom osoby uprawnionej do jej stosowania. Polega ono nie tylko na ograniczeniu fizycznej aktywności danej osoby, lecz także na dążeniu do uzyskania psychicznej uległości danej osoby stosującej ten środek i dlatego musi być stosowane w sposób adekwatny do istniejącej sytuacji, aby dolegliwość przymusu psychicznego, dotycząca sfery godności danego człowieka, wynikająca z zastosowania kajdanek, była możliwie jak najmniejsza. Stosowanie kajdanek dotyka więc także sfery nietykalności osobistej (Wyrok TK z dnia 10 marca 2010 r., U 5/07). Mimo to przepis art. 40 ust. 1 u.ś.p.b. nie nakłada na dyrektora placówki resocjalizacyjnej obowiązku powiadomienia sądu lub sędziego o zastosowaniu tego środka. Wątpliwości budzi również sposób dokumentowania jego użycia. Otóż fakt ten odnotowywany jest wyłącznie w księdze ewidencji prewencyjnego użycia śpb. Notatka sporządzana jest jedynie w przypadku zranienia nieletniego lub wystąpienia innych widocznych objawów zagrożenia życia lub zdrowia tego nieletniego albo jego śmierci, albo zniszczenie mienia będących skutkiem zastosowania tych środków. Oczywiście nieletni ma prawo złożyć zażalenie do właściwego sądu rodzinnego, w którym może domagać się zbadania zasadności, legalności oraz prawidłowości użycia śpb i o prawie tym, terminie i sposobie powinien być obligatoryjnie pouczony, jednak prawo to wydaje się iluzoryczne. Z jednej strony z uwagi na brak doświadczenia życiowego nieletniego, który miałby

z tego prawa skorzystać, z drugiej z uwagi na sposób dokumentowania użycia śpb przez osobę, która ten środek zastosowała. Oczywiście jest bowiem, że w przypadku jakichkolwiek nieprawidłowości osoba taka nie zawrze w niej informacji, które mogą ją obciążyć. Dlatego w przypadku prewencyjnego stosowania kajdanek wobec konwojowanego nieletniego każdorazowe powiadomienie sędziego lub sądu pozwoliłoby na bieżąco monitorować stosowanie tych środków i zniechęcałoby do ich nadużywania.

Nie znajduje również uzasadnienia odstępstwo od sporządzania notatki z użycia kajdanek. Niewątpliwie byłaby ona pomocna przy ocenie konkretnych sytuacji pod kątem zasadności, legalności oraz prawidłowości ich użycia. Warto w tym miejscu przytoczyć wyniki kontroli o charakterze ogólnopolskim przeprowadzonej przez NIK w 2023 r. w zakresie dokumentowania zastosowania śpb, tj.: notatki służbowe z ich użycia nie zostały sporządzone przez osoby, które je stosowały, nie sporządzono ich w ogóle lub też nie zostały podpisane przez wszystkich uprawnionych – odpowiednio cztery, dwa i dziewięć przypadków ze 113 skontrolowanych (Informacja o wynikach kontroli NIK, 2023, s. 9).

Analizując treść przepisu dotyczącego prewencyjnego stosowania kajdanek, uwagę zwraca także podmiot, który został uprawniony do ich użycia, a mianowicie pracownicy zakładów poprawczych, schronisk dla nieletnich, okręgowych ośrodków wychowawczych. Należy zgodzić się z Rzecznikiem Praw Obywatelskich, że (...) *personel placówek dla nieletnich nie powinien mieć przyznanej możliwości stosowania kajdanek. Uprawnienie takie powinno być zastrzeżone wyłącznie dla funkcjonariuszy służb mundurowych realizujących konwoje i doprowadzenia, zaś ich stosowanie powinno mieć miejsce wyłącznie wtedy, gdy uzasadnia to ocena ryzyka w indywidualnych sytuacjach. W przypadku nieletnich pozostających pod opieką personelu placówek dla nieletnich stosowanie kajdanek nie jest wskazane z uwagi na ich stygmatyzujący charakter, np. w czasie pogrzebu, odwiedzania chorego członka rodziny, odmienne cele placówek dla nieletnich, w odniesieniu do zakładów karnych i aresztów śledczych* (Wystąpienie RPO, 2021, s. 16–17).

Krytycznie do kwestii stosowania kajdanek wobec nieletnich odnosi się w swoich raportach CPT. W jego opinii podczas konwoju osób nie należy stosować kajdanek, gdyż ograniczają one zdolność do ochrony przed upadkiem

w sytuacjach gwałtownego hamowania pojazdu czy wypadku, co może skutkować uszczerbkiem na zdrowiu. Zamiast kajdanek konwojowani powinni być przewożeni w bezpiecznych furgonetkach (Raport CPT z wizyty w Irlandii, sygn. CPT/Inf (2007) 40, §101; Raport CPT z wizyty w Serbii, sygn. CPT/Inf (2016) 21, §53; w odniesieniu do bezpiecznych furgonetek – Saukens, 2022, s. 40).

Według zasad ONZ dotyczących ochrony nieletnich pozbawionych wolności, przyjętych w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Nr 45/113 z dnia 14 grudnia 1990 r. środki przymusu mogą być stosowane wobec nieletnich tylko wyjątkowo, gdy inne sposoby okazały się bezskuteczne (zob: Nikołajew, 2013, s. 111–135; Dünkler F., Baechtold A., van Zyl-Smit D., 2009, s. 35–60). Podkreśla się, że ich stosowanie nie powinno powodować poniżenia lub upokorzenia nieletniego i powinno trwać możliwie jak najkrócej (reguła 64).

WNIOSKI

Przyjęte w u.w.r.n. rozwiązania dotyczące stosowania prewencyjnego użycia kajdanek wobec konwojowanego nieletniego odbiegają od obowiązujących standardów międzynarodowych wskazanych m.in. w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego nr 45/113 z dnia 14 grudnia 1990 r. oraz określonych przez Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT). Należy mieć na uwadze, że stosowanie kajdanek podczas konwoju ogranicza zdolność ochrony przed upadkiem, w związku z czym może w trakcie hamowania czy wypadku skutkować uszczerbkiem na zdrowiu. Przewożenie w bezpiecznych pojazdach z odpowiednią służbą ochronną powinno być wystarczające. Poza tym powinny być stosowane wyjątkowo, a nie prewencyjnie *na wszelki wypadek*. Przepisy u.w.r.n. nie spełniają również wymogów konstytucyjnych. Nie ulega bowiem wątpliwości, że śpb głęboko ingerują w konstytucyjnie chronione prawa i wolności każdej jednostki, dlatego zwłaszcza te, które są najbardziej inwazyjne, powinny być stosowane przez wykwalifikowane do tego służby mundurowe. Zważywszy na charakter śpb, gwarancje sądowej kontroli legalności ich stosowania powinny być standardem, co wprost wynika z postanowień Konstytucji RP (Kamińska-Nawrot, 2020, s. 211–221).

Niestety, w przypadku prewencyjnego stosowania kajdanek wobec konwojowanego nieletniego nie zostały one spełnione. Co prawda prawo do zażalenia zostało nieletniemu zapewnione, to jednak z uwagi na brak jego doświadczenia życiowego może on nie być w stanie z tego prawa skorzystać. Dlatego postuluje się zmiany w kierunku zobowiązania dyrektora ww. placówek resocjalizacyjnych do informowania o takich sytuacjach sądu, który będzie w stanie podjąć stosowne działania. Warto również rozważyć zmiany w kierunku dokumentowania użycia tak inwazyjnego środka. Należy bowiem mieć na uwadze, że jest to istotny instrument ochrony praw każdego człowieka przed ingerencją władzy publicznej, który umożliwia weryfikację działań podejmowanych przez uprawnione do niej podmioty, a w przypadku kolizji między prawami człowieka a potrzebami zapewnienia bezpieczeństwa i porządku w tym przypadku w placówkach dla nieletnich, odgrywa kluczową rolę.

REFERENCES

- Arseniuk, A., Głogowski, K., (2018). Środki przymusu bezpośredniego stanowiące indywidualne wyposażenie policjanta pionu prewencji. Katowice: Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach.
- Bieńkowska, D. (2019). *Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego osób z zaburzeniami psychicznymi*. W: D. Bieńkowska, R. Kozłowski (red.), *Prawa człowieka i ludzkie bezpieczeństwo. Osiągnięcia i wyzwania w 70 Rocznicę Ogłoszenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, (131–140), Wydawnictwo C.H. BECK.
- Bojarski, T. (2009). *Nieletni przed sądem. Uwagi o niektórych założeniach ogólnych oraz praktyce*, t. 29–30, 273. Archiwum Kryminologii. Warszawa: Wydawnictwo Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk.
- Bojarski, T., Kruk, E., Skrętowicz, E. (2016). *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, (38–46), wyd. 5. Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Cieślak, M. (1973). *Od represji, do opieki (rzut oka na ewolucję odpowiedzialności nieletnich)*. Palestra nr 1. Warszawa: Wydawnictwo Naczelnej Rady Adwokackiej.
- Czarnecka-Działuk, B. (2022). Czy zmieni się przestrzeń dla mediacji w sprawach nieletnich. *Forum Polityki Kryminalnej*, 2(4), 3–4.
- Grześkowiak, A. (2024). Komentarz do art. 25 k.k. W: *Kodeks karny. Komentarz*. A. Grześkowiak, K. Wiak (red.).Wyd. 8. Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, Legalis dostęp: 25.08.2024.
- Dünel, F., Baechtold, A., van Zyl-Smit, D. (2009). *Europejskie reguły wykonywania sankcji i środków orzeczonych wobec nieletnich sprawców czynów karalnych*, t. 31, (35–60), Archiwum Kryminologii. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Nauk Prawnych PAN.
- Dobijański, M. *Opinia do ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich druk senacki nr 741*, 3–11, Wydawnictwo Kancelaria Senatu.
- Dyduch, L., Świerczewski, K., Biedrzycki, W. (2014). *Użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego przez policjantów*. Wydawnictwo Centrum Szkolenia Policji w Legionowie.
- Kamińska-Nawrot, A. (2020). Gwarancje sądowej kontroli legalności działania organów Policji podczas przeszukania osoby i kontroli osobistej. W: D. Bieńkowska, R. Kozłowski (red.), *Prawa człowieka i zrównoważony rozwój*,(211–221). Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK.
- Konopczyński, M. (2022). *Opinia do ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich – druk senacki nr 741*, (3–19). Warszawa: Wydawnictwo Kancelaria Senatu.
- Kowalski, G. *Komentarz do art. 122*. W: *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, Drembkowski, P., Kowalski, G. (red.). Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, Legalis dostęp: 25.08.2024.

- Łozińska-Piekarska, A. (2023). Przyczyny nadużywania stosowania środków przymusu bezpośredniego wobec osób z zaburzeniami psychicznymi – analiza historyczna i postulaty de lege ferenda. *Roczniki Administracji i Prawa*, 219–237.
- Mościcka, D., Wojnicz, P. (2023). Demoralizacja i czyny karalne według ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich – wybrane zagadnienia. *Civitas et Lex*, 3(39), 33–46.
- Nikołajew, J. (2013). Reguły Minimalne i Europejskie Reguły Więzienne a prawo więźniów do wolności sumienia i religii w Polsce, t. 16. *Studia z Prawa Wyznaniowego*.
- Kładoczny, P. (2022). *Opinia prawna do ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich – druk senacki nr 741*, 3–19. Warszawa: Wydawnictwo Kancelaria Senatu.
- Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, druk sejmowy nr 2183 IX kadencji Sejmu.
- Saukens, D. (2022). *Użycie kajdanek przez policjantów wykonujących konwoje osób – wymiar prawny i praktyczny. Komentarz*, (39–43). Szczytno: Wydawnictwo Akademia Policji w Szczycinie.
- Sikora, A. (2017). *Konstytucyjne granice stosowania przymusu bezpośredniego względem oskarżonego. Uwagi na tle orzecznictwa TKi ETPCZ*. *Studia Iuridica*, 69, 116.
- Stawnicka, J., Klonowska, I. (2017). *Rola dzielnicowego w nowoczesnej formacji policyjnej : z perspektywy działań edukacyjno-wychowawczych i profilaktycznych w społecznościach lokalnych*. Komenda Główna Policji, Warszawa, s. 341.

AKTY PRAWNE

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U.1997.78.483 ze zm.
- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Nr 45/113 z dnia 14 grudnia 1990 r.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej. Dz.U.2013.638.
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego. Dz.U.1994.111.535 ze zm.
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Dz.U.2024.383, tekst jednolity.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. Dz.U.1982.35.228 ze zm., akt archiwalny.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny Dz.U.2024.17, tekst jednolity.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Dz.U.2024.978, tekst jednolity.
- Zalecenia CM/Rec (2008)11 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie zasad europejskich dotyczących kar i środków alternatywnych stosowanych wobec sprawców nieletnich.
- Zarządzenie nr 805 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2003 r. w sprawie Zasad etyki zawodowej policjanta. Dz.Urz. KGP 2004.1.3.

ORZECZNICTWO

- Wyrok SN z dnia 9 marca 2009 r., II KK 32/09, Legalis (dostęp: 15.09.2024).
Wyrok SN z dnia 7 kwietnia 2006 r., III KK 33/06, Legalis (dostęp: 15.09.2024).
Wyrok TK z dnia 10 marca 2010 r., U 5/07, Legalis (dostęp: 20.09.2024).
Wyrok SN z dnia 25 marca 2009 r., V KK 23/09, Legalis (dostęp: 15.09.2024).

RAPORTY

- Informacja o wynikach kontroli NIK pt. Zapewnienie bezpieczeństwa i działalność resocjalizacyjna w zakładach poprawczych, schroniskach dla nieletnich i okręgowych ośrodkach wychowawczych z 2023 r. LBY.430.5.2023 Nr ewid. 89/2023/p/23/051/lby, s. 9.
Raport Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu z wizyty w Irlandii, CPT/Inf (2007) 40, § 101.
Raport Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu z wizyty w Serbii, CPT/Inf (2016) 21 § 53.
Raport Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu z wizyty w Wielkiej Brytanii, CPT/Inf (2017) 9, § 15.
Raport Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu z wizyty w Polsce, CPT/Inf (2018) 39, § 105.
Wystąpienie RPO do Ministra Sprawiedliwości KMP.022.1.2021.RK z dnia 25 sierpnia 2021 r.

HASŁO W SŁOWNIKU ONLINE

- <http://sjp.pwn.pl/sjp/przymus;2512307.html> (dostęp: 15.08.2024).

ŹRÓDŁO INTERNETOWE

- <https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/23/051/> (dostęp: 20.08.2024).